

gabb kutatási területet.” Valamint arról is, amit ugyanezen előszó utolsó mondata így fogalmazott meg: „reméljük, hogy vállalkozásunk hozzájárul a hányatott sorsú Kolozsvári Egyetem egy fontos fejezetének higgadt, szakszerű, kritikus, forrásokon alapuló feltáráshoz.” A kötet megfontolt, tudós, szakszerű munka. Bár a szerkesztők jóval gazdagabb forrásanyagot konzultálhattak, s így szelekcióra kényszerültek, a válogatás által reprezentatív, a két évti-

zed egyetemi ügyintézésében fontos szövegeket gyűjtöttek össze és tettek közzé. A közlésre választott szövegek változatos műfajisága jelzi az egyetemi oktatásról való korabeli diskurzus sokszínűségét, logikáját. A megfontolt szövegközlés egyszerre tudja olvasmányossá, élvezetessé tenni a szövegeket és ugyanakkor érzékeltetni a közel másfél évszázaddal ezelőtti szövegalkotás patináját.

Keszeg Vilmos

EMLÉKÁLLÍTÁS ÉS EMLÉKEZÉSI GYAKORLAT

*A történelem az emlékezés által válik mítosszá.
Nem elvalótlanodik, hanem éppen ellenkezőleg,
így válik csak valósággá, lankadatlan normatív
és formatív erővé.*

JAN ASSMANN

■ Jakab Albert Zsolt (szül. 1979) – a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatója és a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke – idén megjelent kötetei egy 2002 óta végzett, hosszabb kutatásnak az eredményeit foglalják össze szintetikus módon. A két kötet közül az egyik a szerző által 2011-ben megvédett, azonos című doktori disszertációnak az átdolgozott változata, míg a másik kötet az elemzés nyersanyagát képező, datálás és emlékéllítés szándékával létrehozott feliratok, illetve emléktáblák, szobrok és emlékművek adatait (felirat, a felirat magyar fordítása, az emlékéllítés időpontja és helye, az esetleges megjegyzések, illetve az egyes tárgyakhoz fűződő szakirodalmi tájékoztató) és fényképét tartalmazza.¹ Az adattár felbecsülhetetlen értékét mindenekelőtt a teljesség igénye adja, melybe a Kolozsváron mára már nem fellelhető és pusztulófélben lévő em-

lékjelek/emlékhelyek adatainak a közzétételét is beemelte a szerző, összességében 768, az emlékéllítés időpontja szerint rendezett tételt ismertetve. Az adattárba, ahogyan az ezt feldolgozó kötetbe is, kizárólag hivatalos jellegű és legitim, azaz elfogadott köztéri feliratok kerültek be, így mellőzve a spontán és általában üldözött feliratokat (ti. graffiti), melyeknek az elemzése nem kevésbé érdekes, viszont teljesen más szempontrendszerű megközelítést igényelt volna.

Az *Emléköllítés és emlékezési gyakorlat* című kötettel a szerző megkísérelte nyomon követni és feltérképezni a kolozsvári társadalom/társadalmak emlékezési gyakorlatát, illetve azt, hogy a 15. századtól a 21. századig az emlékezés hogyan alakult át elszigetelt és személyes cselekvésből csoportos/társadalmi és ritualizált cselekménnyé, ugyanakkor ezzel egy időben a politikai

Jakab Albert Zsolt: *Ez a kő tétetett. Az emlékezett helyei Kolozsváron (1440–2012)*. Adattár. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kvár, 2012; Jakab Albert Zsolt: *Emléköllítés és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezett reprezentációi Kolozsváron*. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kvár, 2012.

elit elsődleges manipulációs eszközevé. A kötet témája nem jelent meglepetést azoknak, akik ismerik a szerző korábban, tanulmánykötetekben vagy folyóiratokban megjelentetett írásait, hiszen ezek jelentős részben, a szóban forgó monográfiához hasonlóan a kolozsvári társadalmak tárgyiasított emlékezetének a több perspektívából megközelített elemzései.²

A kutatás során használt források és a szerző által alkalmazott módszerek a választott téma tudományközi jellegéből adódóan több szakterülethez köthetők. Az adattár összeállításához és az elemzés elkészítéséhez a terepmunka, a témát érintő szakirodalmi és szépirodalmi tájékozottság, a helytörténeti irodalom ismerete, nem kevésbé a korabeli sajtó áttekintése egyaránt szükséges volt. Az elemzés során alkalmazott megközelítések és az igénybe vett módszerek a néprajz és a történelem területéhez egyaránt köthetők, ami a választott tematikával együtt jelzi, hogy a kötet leginkább a (történeti) antropológia irányzatába sorolható, és módszertani szempontból az interdiszciplinaritás jellemzi.

A munka szerkezeti felépítését tekintve lényegében négy részből áll, melyekhez még hozzá kell számítani az *Előszót*, a *Bevezetőt*, a *Következtetéseket*, a szakirodalmi tájékoztatót és a forrásjegyzéket. A négy rész közül az első a témakör elméleti és terminológiai kereteit, a tudomány- és kutatástörténetet, illetve a releváns várostörténeti szegmenseket ismerteti. A logikusan tagolt kötet egymást követő fejezetei segítik az olvasót a téma problematikájának a megértésében, mindazonáltal az egyes fejezetek külön-külön is értelmezhetőek/dekódolhatóak. Az elméleti keret, mely elsősorban a kutatástörténetet foglalja magába, a kötet első, tekintélyes méretű részét alkotja, amivel a szerző nyilvánvaló módon munkájának a nemzetközi és hazai kutatástörténetben elfoglalt helyét igyekezett meghatározni/behatárolni, illetve ezzel egy időben az olvasóknak is fogódzót nyújtani az eléjük tárt narratíva értelmezési

kulcsának a megadásával. Ezen eljárás helyessége kétségtelen, mindazonáltal túlságosan erőteljes határt von az elméleti és a gyakorlati megközelítés közé. A kötet e két részének a határozott módon való elkülönítése következtében az elemzés nélkülöz szinte minden szélesebb értelemben vett elméleti elvonatkoztatást, sőt esetenként feloldatlan elentmondásba is keveredik azzal.³

A második rész képezi a kötet törzsanyagát, hiszen a szerző itt elemzi a kolozsvári közösségek emlékéllítási szokásait. A több mint fél évezredes periódust kisebb korszakokra bontva tárgyalja,⁴ melyek határvonalait a történeti-politikai cezúrák képezik, hiszen a hatalmi elítváltásoknak direkt és erősen érzékelhető hatásai vannak az adott közösség kulturális emlékezetének reprezentációit illetően (is). A politikai rendszerváltások alkalmával bekövetkező elitcsere során az emlékéllításokat illető döntéshozatal mindig két irányban fogalmazódott és napjainkban is változatlanul fogalmazódik meg: egyrészt az örökül kapott emlékjeleknek a kisajátítása, ellentételezése, a nyilvánosság elől való elrejtése, illetve elpusztítása, másrészt meg az új rendszer elitje a saját ideológiája és hatalmi legitimációs igényeinek megfelelően kialakítja az emlékéllítási stratégiáját. Kolozsvár esetében erre talán a legpregnansabb példa az 1918 és 1940 közötti román fennhatóság volt, amikor a román elit a hatalom egvedüli birtokosaként a hivatalos köztéri emlékéllítást is monopolizálta. Az új hatalom „Emlékeállítási eljárásai a múlt átértékelését jelentették. Ennek érdekében más tartalmakat, más eseményeket emelt be a közös – de eltérően megélt – múltból, illetve a számára illegitim emlékezetet, a múlt előző reprezentációit mellőzni, felszámolni igyekezett.” (155.)

A kolozsvári emlékjelek feliratainak nyelve a 15. és a 19. század között értelemszerűen túlnyomó többségben latin volt, majd a modern nemzeti eszme egyre szélesebb körű terjedésének következtében a város közösségeinek a dualizmus korszakában kivitelezett

emléktárgyait 83 százalékban magyar nyelven feliratozták. Erdély első világháborút követő Romániához való csatlóása után – az 1940 és 1944 közötti rövid periódus kivételével – a Kolozsváron avatott emléktárgyak nyelve és szimbolikája erősen hangsúlyosan a román nemzetépítésnek rendelődött alá, így 84 százalékra emelkedett a román nyelvű feliratok aránya 1965 és 1989 között. Ez azt is jelentette, hogy miközben a többségi nemzet szimbolikus tér-foglalása mindenekelőtt a nyílt terekben zajlott, addig a kisebbségi nemzetek emlékállítási gyakorlatai egyre inkább a zárt, illetve kvázinyilvános, etnikailag homogén terekbe szorultak vissza. Mindezen adatok körültekintő elemzéséhez azt is figyelembe kell vennünk, hogy Kolozsvár lakosságának az etnikai arányai a századok folyamán többször is megváltoztak.

A kolozsvári emlékállítások hosszú távú tapasztalatai – az interetnikus kapcsolatokon túl – az emlékállítások fokozatosan megvalósuló tematikai és térbeli értelemben vett „szekularizációjáról” tanúskodnak. A kezdetben jelentős mértékben megjelenő, majd fokozatosan kiszoruló, periférikus helyzetbe kerülő halottak emlékeztetét megörökítő, egyházi vagy építéstörténeti tartalmak helyét mindenekelőtt a közösségi/történeti múlt kiemelt eseményeire és személyiségeire való emlékezet töltötte/tölti ki. Ez a folyamat jelzi azt a 19. századi mentalitásbeli átalakulást, melynek során a jelen mellett megnő a (nemzeti) múlt jelentősége és a közösség szempontjából való értéke, ennek során „nem a jelen vagy a közelmúlt eseményeit formálták múlttá, hanem a régmúlt eseményeit aktualizálták emlékezteté. A történelmi érzékenység mellett ez annak kifejeződése, hogy a jelen a múltban legitimációs alapot talált.” (122.) A múltból kiemelt, emlékezésre kiválasztott téma (esemény vagy személyiség) ennél fogva korántsem volt semleges vagy öncélú, hanem az emlékállító csoport, közösség vagy intézmény önidentifikációja szempontjából vált fontossá, ugyanakkor önrep-

rezentációja viszonylatában játszott tekintélyes mértékű szerepet. (140.) Ahogy azt a szerző frappánsan megfogalmazta: „az emlékállítás a jelennek szólt, de a múltat is megtisztelték vele.” (141.) Mindez az emlékállítás tudatos szervezését és politikai céloknak, szűkebb értelemben pedig nemzetépítési stratégiáknak való alárendelését is jelenti. A tudatosság az emlékezésre alkalmas tematika vonatkozásában és az emlékjel elhelyezésének térbeli megválasztása tekintetében, illetve az emléktárgy avatásának az időpontjára nézve is egyaránt érvényes.

Az emlékek kihelyezői és az emléktárgyaknak az elkészítői egyre inkább elváltak egymástól, és míg az utóbbi csoportot a szakemberek és a szakosodott cégek/vállalatok alkották/alkotják, addig az emlékállítás gyakorlatát viszonylag zárt csoportok (pl. politikai elit) és intézmények (pl. az egyház vagy a hitközösség) szinte monopóliumként gyakorolják. (270.) Ezzel a változással függ össze az emlékállítások és az emlékhelyek köré szerveződő megemlékezési/évfordulós alkalmak egyre inkább profán közösségi cselekvéssé, fesztív és ritualizált gesztussá való formálódása is.⁵

A kötetben vizsgált több mint 500 éves periódusra mindvégig jellemző, hogy az emlékállító személyek és intézmények az esetek nagy többségében anonimek maradnak, ugyanakkor az elhelyezett emlékjelek helyéből és tartalmából könnyen következtethetünk kilétükre.

Az első, 1440-es kolozsvári emlékállítás és a 2004 közötti periódus egyes korszakainak az emlékállítási szokásait vizsgálva a szerző statisztikai számításokat is végez, melyek során jól meghatározott szempontrendszer szerint számadatokban és százalékokban is kifejezi az adott korszakra jellemző emlékállítási szokásokat. A szándék ezzel egyértelműen a napjainkhoz vezető fejlődési íveknek a megrajzolása volt, amit egyrészt jeleznek a vizsgálódás szempontrendszerei,⁶ másrészt meg az elemzés végén levont következtetések

is erről tanúskodnak. Mindennek ellenére a kötetben számszerűen, százalékos összehasonlítással vagy diagramokkal szemléltetve sem jelennek meg a szerző által elemzett emlékállítási szempontok 16.-tól a 21. századig tartó fejlődési tendenciái, így nem jut tér az általános és kétségtelenül létező fejlődési trendeknek a *longue durée*⁷ típusú kimutatására, illetve ennek kronológiai szempontból való árnyalására. Itt kell megjegyezni azt is, hogy a statisztikai elemzések és a számszerűsítések, illetve az ezekből levont következtetések lehet, hogy túl nagy teret kapnak a kötetben, ha arra gondolunk, hogy gyakorlatilag megvalósíthatatlan a teljes, azaz az emlékállítások maradéktalan listájának az összeállítása még akkor is, ha valaki ténylegesen erre törekszik. A szerző kimutatásaiból nyert tendenciák és a történeti elemzések más perspektívájú (pl. történeti vagy vallástörténeti) következtetései egybeesnek, ami azt bizonyítja, hogy az adattárban megjelenő emlékjelek listája viszonylag teljes lehet. Mindazonáltal egyes periódusokban az általános fejlődési ívhez képest vannak kirívóan eltérő adatok is, melyek lehetnek valóságosak is (ebben az esetben azonban hiányérzetet kelt a magyarázatok hiánya és az okok megjelölésének a mellőzése), ugyanakkor jelezhetik azt is, hogy a szerző által összeállított adattárban az illető periódusban állított emlékjeleknek a listája nem teljes, így torzult képet mutat.⁸

Az emlékezet szervezésének az 1989-es rendszerváltást követő korszaka, annak sajátos jellege, az emlékállítások gyakorisága,⁹ a forrásanyag bősége és feltehetően a téma aktualitása következtében (is) külön fejezetben került bemutatásra.

A negyedik részben a szerző az általa előzőleg vázolt fejlődési tendenciákat a gyakorlat szintjén, mélyfűrészerűen is bemutatja az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékeztetének a szervezése és használata által, melynek az elemzését Kolozsvár szintjén a 19. század második felétől egészen napjainkig elvégzi. Az ese-

mény kiválasztása több szempontból is igen alkalmas a szimbolikus térfoglalás és az interetnikus konfliktusok bemutatására, hiszen egyike azon történelmi eseményeknek, amelyek birtoklására a magyar és román közösségek egyaránt igényt tartanak.

Az 1848–1849-es forradalom eseményeire való, nyilvános terekben történő, hivatalos keretek között zajló tárgyasított megemlékezésre az 1867-es kiegyezést követően nyílt alkalom, és kultuszának jelentősége napjainkban is kiemelkedően fontosnak mondható mind a magyar, mind az erdélyi román közösségek számára. A forradalom eseményeire való alapvetően különböző rálátás következtében a magyar és a román közösségek részéről történő megemlékezések egymással szemben helyezkednek el, és a másik nézőpontjának a teljes mértékű elutasításán alapulnak. Az 1918-as impériumváltás után a román hatalom igyekezett teljes mértékben felszámolni a szabadságharc köztereken való tárgyasult/tárgyasított emlékeztetét, hiszen az eseményről való diskurzus nem volt kompatibilis a román politikai elit elvárásaival és szándékaival. A második bécsi döntés által bekövetkezett intermezzo a folyamat irányát nem változtatta meg, „csupán” a szereposztást cserélte fel.

A kommunista korszak elitje a hivatalos diskurzus szintjén az eddigiekkel ellentétben a rendszer fennállásának a kezdeti szakaszában a 19. századi megmozdulást nem tudta értelmezni, azonban a nacionalista hangnem felerősödésével a kezdeti aggályok és az ideológiai akadályok is felszámolódtak, így a forradalom a múlt más eseményével együtt bevonult a Kommunista Párt szűk csoportjának a hatalmi legitimitását szolgáló eszközök kelléktárába. A Ceaușescu-korszakra, de a rendszerváltást követő Gheorghe Funar polgármesterségének ideje alatti (1992–2004) Kolozsvárra is igaz, hogy az 1848–1849-es eseményekkel kapcsolatban a hatalom olyan narratívát alkalmazott, illetve az események folyásából olyan epizódokat ragadott ki megemlékezésre

és emlékéllítésre méltatva, melyek kompromittálóak voltak a magyarság számára. Eközben a hatalom megakadályozta a magyar közösségek számára a nyilvános terekben való szimbolikus jelenlétet, sőt „ellenkiszorításokat” szervezett a március 15-ei ünnepségek alkalmából. „A 2005. márciusi megemlékezés külön vizsgálati keretet érdemelne. Kolozsvárnak ekkor már új polgármestere lett, aki elődjétől eltérően nem kívánta ünnepelni március 15-ét. Az esemény ünneplésének egyedüli birtokosa a magyar elit lett.” (261.)

Annak ellenére, hogy az elsősorban Pierre Nora, de többek nevéhez is köthető (lásd például Pierre Bourdieu vagy az Annales-iskola tagjainak a munkásságát) emlékezetkutatási irányvonalnak az elindítására¹⁰ nemzetközi viszonylatban több évtizede került sor, Jakab Albert Zsolt 2012-ben megjelent kötetei magyar nyelvterületen és főként Erdélyben igen újszerűnek, Kolozsvár esetében mindenképpen hiánypótlónak tekinthetők még akkor is, ha a kötetek megjelenését megelőzően voltak hasonló jellegű próbálkozások.¹¹ A tárgyiasított emlékezet Kolozsvár szintjén való kutatásának a tematikájában a korábban megjelent tanulmányokhoz és kötetekhez képest a Jakab Albert Zsolt által megjelentetett monográfia és adattár elsősorban a teljességre való törekvés igénye által hozott újat a téma kutatásának történetébe, ami

együttal azt is jelenti, hogy a szerző nem csupán egy tetszőlegesen kiválasztott korszak emlékéllítási gyakorlatát vizsgálta, hanem magát az emlékéllítés folyamatát a kezdetektől napjainkig. A téma kutatásának az időbeli kiterjesztése eredményezte azt, hogy e helyen az emlékéllítés mint gyakorlat nem kizárólag, illetve nem minden esetben etnikai konfliktusként vagy szimbolikus térfoglalásként értelmezhető, azon egyszerű oknál fogva, hogy a 19–20. századot megelőzően állított emlékjeleknek egyértelműen nem voltak és nem is lehettek nemzeti konnotációi, vagy legalábbis nem a maihoz hasonló értelemben.

A kolozsvári emlékéllítások történeti fejlődésének az áttekintésével a szerző újszerű és igen aktuális megközelítést nyújtja a témának, ugyanakkor az adattár közreadásával a további kutatásokat is nagymértékben megkönnyíti, illetve megalapozza. Az etnikai konfliktusokra visszavezethető jelenségek vizsgálatakor a szerző igyekezett természetesen leírást adni és nem értékítéleteket megfogalmazni, aminek következtében a román közönség számára is fogyasztható elemzésről van szó, következtésként a kötetek román nyelvű megjelenéséhez adva vannak a szükséges feltevések és a gyaníthatóan létező közönségi igények.

Both Noémi Zsuzsanna

■ JEGYZETEK

1. A szerző valahányszor említést tesz vagy bővebben elemez egy emlékművet, szögletes zárójelben mindig utal az illető tárgy adattárban megjelent leírásának a sorszáma, így nem kell az elemzés során minden információt felsorolni, de az olvasó különösebb fáradság nélkül visszakéresheti ezeket, sőt a legtöbb esetben a leírások mellett fényképet is talál az adott tárgyról, igaz, ezek sokszor nem a legjobb minőségűek, sőt néha teljesen értelmezhetetlenek.
2. A szerző korábban publikált, témához kapcsolódó tanulmányainak a részletes bibliográfiai adataihoz lásd a kötet szakirodalmi tájékoztatóját. (284.)
3. Ilyen ellentmondásnak vagy legalábbis vitathatóan összeegyeztethető eljárásnak tekinthető például az, hogy a kötetben a szerző a legkorábbi emlékéllításoktól, a 15. századtól egészen a 21. századig tárgyalja, illetve elemzi a kolozsvári társadalmak emlékéllítási szokásait, miközben explicite kijelenti azt a tételt, mely szerint az emlékéllítés gyakorlatának habitussá válása, a múltba való tudatos odafigyelés, illetve a történeti tudat szervezésének az igénye a 19. századtól van jelen. (53.) Ilyen szempontból megkérdőjelezhető, hogy a 19. századot megelőzően állított emlékjelek koncepció szempontjából azonosak lennének a 19. századot követő emlékéllításokkal.
4. A szerző által elkülönített emlékéllítási korszakok a következők: 1. a kezdetektől a reformkorig (1440–1799); 2. a reformkortól a kiegyezésig (1800–1867); 3. a kiegyezéstől az egyesítésig (1867–1918); 4. az egyesítéstől a II. bécsi döntésig (1918–1940); 5. a „kis magyar világ” időszaka (1940–1945); 6. a második világháború végétől az 1989-es rendszerváltásig (1945–1989); 7. 1989-től 2004-ig.

5. A kijelentés nem vonatkozik a halotti emlékállítások alkalmával szerveződött, feltehetően már az egészen korai időszakban is megjelenő szertartásokra. Mindazonáltal az emlékállítások legelső százaikra vonatkozólag erre sincs forrás, csupán feltételezések vannak. (115.)
6. Példának okáért megemlíthetjük az emléktárgyak feliratának a nyelvét vagy az emlékállítások helyére/helyszínére vonatkozó adatokat, melyek a régmúlt tekintetében, illetve a korábbi korszak emberének egyáltalán nem – vagy legalábbis nem a napjaink értelmezése szerint – voltak relevánsak, viszont a jelenben, napi szinten felszínre kerülő szimbolikus és valóságos etnikai konfliktusok során annál inkább fontossággal bírnak.
7. A szerző expliciten kifejezett szándéka az „évszázados léptékű” elemzés elvégzése volt (22.), ami kétségen kívül érvényesül a kötetben, mindazonáltal az említett elemzés elvégzése ezt többszörösen jelenvalóvá tenné.
8. A megfogalmazott kritika szemléltetése érdekében a szakrális (templomban, templomkertben, templomon) és profán terekben történő emlékállítások arányainak a történeti fejlődését említhetjük meg. A 15. századtól a 21. századig fokozatosan lezajlott az emlékállítások ilyen értelemben vett szekularizációja, hiszen míg a 15. században a szakrális-profán terekben való emlékállítások aránya 30–70%-os volt, addig az 1989 és 2004 közötti periódusra 11–89%-es arányúra változott. Mindezen időszak közben azonban egyáltalán nem egyenes irányú fejlődési trend körvonalazódik, így pl. az 1945 és 1948 közötti időszakban a szerző által elemzett intervallumok közül a legmagasabb arányban (számszerűen 43%-ban) találunk szakrális terekben állított emlékjeleket.
9. „Az 1989 és 2004 közötti időről már az előzetes vizsgálódások alapján megállapítható, hogy a kolozsvári emlékezetkonstruálás egyik legtermékenyebb időszaka. A másfél évtized alatt 177 emléktáblát, szobrot és emlékművet avattak.” (211.) Ezen a korszakon belül is elkülöníthetőek az 1992 és 2004 közötti „Funar-korszakban” állított emlékjelek mennyiségi és tematikai szempontból egyaránt.
10. Lásd Pierre Nora: *Entre mémoire et histoire. La problématique des lieux*. In: Pierre Nora (dir.): *Les lieux de mémoire*. I. *La République*. Gallimard, collection Bibliothèque illustrée des histoires, Paris, 1984; illetve magyar nyelven: Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája* http://www.multesjovo.hu/hu/aitdownloadablefiles/download/aitfile/aitfile_id/476/ Letöltve 2012. november 26-án.
11. A kolozsvári szimbolikus térfoglalással kapcsolatban legutóbb megjelent elemzések részletes irodalmi tájékoztatójához lásd a kötet 72.-től 75.-ig terjedő oldalait.

A CSÁNGÓ: NYELV VAGY NYELVJÁRÁS?

Peti Lehel – Tánecz Vilmos (szerk.): *Language Use, Attitudes, Strategies. Language Identity and Ethnicity in the Moldavian Csángó Villages*

■ Mint ahogyan az utóbbi évtizedben a Kriza János Néprajzi Társaság és a Teleki László Alapítvány kiadásában válogatott történeti, néprajzi, nyelvészeti írásokat tartalmazó, kutatási szakaszokat, konferenciákat, esetleg pályázati ciklust „összegző” kötetek jelentek meg a csángókkal kapcsolatban, ugyanúgy összegző, ezúttal kifejezetten nyelvészeti megközelítésű kötetet vehetünk kézbe a *Nyelvhasználat, attitűdök, stratégiák* címmel a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kiadásában. Az angol nyelven történő publikálás nemcsak azért szerencsés megoldás, mert az írások egy része magyar nyelven különböző folyóiratok és kötetek hasábjain koráb-

ban megjelent, hanem főleg azért, mert tájékoztatja a nemzetközi közvéleményt és a szakmai közönséget azokról a problémákról, melyekkel a magyar kutatók megbirkózni próbálnak.

A kötet 12 tanulmányt tesz közzé a moldvai csángók nyelvének általános sajátosságairól, a nyelvet érintő fontosabb változásokról és azok irányáról. A megközelítések közt nyelvészeti, szociolingvisztikai, szociológiai, szociálantropológiai és történeti szempontokat alkalmaznak a szerzők, akik közt egyaránt megtaláljuk a téma korábbi neves szakértőit és a csángó nyelvészeti kutatásokba az utóbbi évtizedben bekapcsolódott fiatal kutatókat is. A témák en-